

נתקבלו במערכת

אוצר לדרך. יסודות בעבודת ה'. מהדורה שניה מורחבת. הרב יוסי ברנר. בית שמש, אוצר התורה, תשפ"א. 30 + תרחצ עמ', (contact@otzar.org.il)

הרב יוסי ברנר למד בזמנו בישיבת שעלבים ואח"כ שנים רבות בישיבת מרכז הרב, וכבר שנים שהוא מחנך בתלמוד תורה, ושומר על קשר רציף עם תלמידיו גם שנים אחרי שסיימו ללמוד אצלו. במקביל הוא כותב ויוצר ומחבר דברי תורה וחינוך ולימוד והוראה מסוגים שונים לתועלת תלמידיו וחבריהם ורבותיהם של חבריהם ושאר מורים ולומדים מכל רחבי העולם היהודי, ולא רק בספרים נדפסים אלא גם, ובעיקר, באתר 'אוצר התורה' שזוכה לאלפי כניסות ביום, ובו חומרים רבים ומגוונים מכל הסוגים לשירות הציבור, על התורה והנ"ך ודברי חז"ל ומפרשיהם. ספר זה הוא מהדורה שניה ומורחבת-מאוד של ספר ההדרכה לנער התורני שיצא לאור לראשונה לפני עשור, ובו מגיש המחבר לקורא באהבה ובחיבה ובחוכמה ובנעימות ידע והבנה ומקורות וביאורים בענייני אמונה, תורה ומצוות, תפילה, מידות, עם ישראל וארץ ישראל ועוד ועוד, נושא אחרי נושא ועניין אחרי עניין. כך למשל ב'שער המצוות' קיים פרק שעוסק בהחמרה במצוות, ובו מקורות מוסברים ומונגשים מספריהם של הרב קוק, הרב בר שאול והרב אליהו לופיאן, ומהספרים 'בעצתך נתנחי', 'אבי הישיבות', 'אוצרות הראייה' ועוד, המבהירים את הנושא על כל צדדיו. הפרק מסתיים באמירה החינוכית הנכונה למרות שאינה מובנת מאליה, שחומרות בהלכה במינון הגיוני ונכון מבטאות רצון לדקדוק במצוות, ומציבות את האדם ברמה גבוהה יותר של 'יראת ה' ואהבת ה' מרמתו בלעדיהן. מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א מתאר בדברי ברכתו את סדרת ספריו של הרב ברנר כ'תורה מפוארת בכלי מפואר', ואכן זו ההרגשה שמתלווה לעיון בספר. ברכת הצלחה למלמד-המחנך בחדס עליון הרב יוסי שליט"א.

אמונת עתיך. במה למאמרים המשלבים מחקר תורני ויישום הלכתי בארץ ישראל. העורך: הרב יואל פרידמן. גיל' 133, תשרי תשפ"ב. שבי דרום, מכון התורה והארץ, תשפ"ב. 158 עמ' (machon@toraland.org.il)

גיליון נוסף של כתב העת הוותיק 'אמונת עתיך' שיו"ל ע"י מכון התורה והארץ, בדמות החדשה - בטאון כלל המכונים התורניים-יישומיים (פוע"ה, צומת, כת"ר, משפטי ארץ, משפט לעם, מכון המקדש, כושרות, מכון שלזינגר, הליכות עם ישראל, מרכז תורה ומדינה, חותם ועוד). הוא נפתח כרגיל בדברי מחשבה מאת הרב צבי שורץ, ממשיך בסדרת תשובות הלכתיות קצרות מאת הרב מנחם פרל ראש מכון צומת והרב אהוד אחיטוב ממכון התורה והארץ, ובהמשך נמצאים עוד כעשרים מאמרים על שמיטה, כשרות, כלכלה ומשפט, רפואה והלכה וטכנולוגיה והלכה, ותגובות בעניינים שונים. ראויים לציון מיוחד מאמרו של הרב אריה כץ ממכון פוע"ה שדוחה בשתי ידיים, באופן בהיר ומשכנע, את היתרו של הרב אליעזר מלמד מהר ברכה שפורסם בספרו החדש על הלכות טהרת המשפחה (וגם בטורו בעיתון

'בשבע', למורת רוחם של רבים שלא חשבו שהמקום לדיון בנושא הוא שבועון פופולרי המיועד לכל המשפחה) להקל בדימום בהימצאות התקן תוך רחמי, כשלדעת הרב מלמד האשה נשארת טהורה אפילו אם מדובר בהת"ר הורמונלי, וכן מאמרו של הרב משה גרינהוט הדין בהיתר הריגת גנבי מכוניות, כשהשאלה היא אם דיני 'גנב הבא במחותרת' שמתירים לכתחילה להרוג פורץ שנכנס לבית כוללים גם גנב רכב; מסקנתו היא שבדרך כלל התשובה שלילית, כי עם כל עוגמת הנפש שהוא גורם - גנב רכב בדרך כלל אינו מסכן חיי אדם ואינו נמצא בתוך ביתו של הנגזל. יישר כוחו של ידידי העורך על החוברת החשובה והמסודרת הזו הגדושה בתורה וחכמה, שהוא מציג פעם אחר פעם לפני המעיינים.

דבר חברון. פרשיות השבוע. הרב דוב ליאור. ירושלים, דברי שיר, תשפ"ב. 303 עמ'.
(050-3460205)

הרב ליאור שימש בעבר כרבו של כפר הרא"ה, כראש ישיבת 'ניר' בקרית ארבע וכרבה של חברון רבתי וכאב"ד באר שבע, ובשנים האחרונות עלה ירושלימה והוא מתגורר בשכונה החדשה הצמודה לישיבת 'בית אורות' שעל הר הצופים. בכל השנים האלו עיקר עיסוקו היה לימוד גמרא ופסיקת הלכה, אבל כרב וכראש ישיבה וכמנהיג ציבור וכאחד מגדולי הדור הוא כתב דברים ונשא דברים באופן קבוע לקראת שבתות ומועדים והזדמנויות רבות אחרות. תלמידו הרב ראובן גרוס ליקט וערך וסידר מספר חידושים והערות על כל פרשה, וכך מוצג לפנינו ספר מלא וגדוש תורה ויראת שמים ואהבת ארץ ישראל. כך למשל על ציווי יוסף לאחיו בפרשת 'ויחי' שיעלו את עצמותיו לארץ ישראל כתב הרב ליאור שהטעם העיקרי של יוסף היה טעם חינוכי, להחדיר לאחיו ולכל בית אביו ששהותם בגולה היא זמנית ומקומם האמיתי הוא בארץ. הרב מזכיר למי שזוכים ליישב את הארץ שהם צריכים להרגיש כשליחים של אחיהם שעדיין לא עלו לארץ להכין את ארץ ישראל לקליטת מיליונים נוספים שיגיעו לכאן בקרוב. במדור 'הרחב דבר' בתחתית העמוד הוסיף העורך מקורות והערות והרחבות מדברי הרב עצמו במקומות אחרים ומספרים ומחברים אחרים, ויישר כוחו.

דברי שמריהו יצחק. תולדות ואגרות ודרושים והדרנים. הרב שמריהו יצחק בלאך.
מודיעין עילית, תשפ"א. שצט עמ'. (8539330@gmail.com)

הרב בלוך נולד בליטא ולמד בישיבת סלובודקה, נסמך בידי גדולי וילנא ושימש כרב באחת מעיירותיה. בשנת תרמ"ח בהיותו בן כ"ה עבר מחמת דוחק הפרנסה לאנגליה והתקבל לרב בעיר סונדרלנד ואח"כ בעיר בירמינגהם, ושם למד ולימד והנהיג את הקהילות בפיקחות ובישרות ועסק בצרכי ציבור ובהפצת תורה ברבים. הרב בלוך היה בקשר עם גדולי ליטא ועם תלמידי החכמים שחיו באותה תקופה באנגליה, ביניהם הרא"ה קוק זצ"ל ששהה בלונדון בסוף מלחמת העולם הראשונה (מכתב שלו מתפרסם בספר). הרב בלוך נפטר בלונדון בשנת תרפ"ד כשהוא משאיר אחריו מחברות עם דברי הלכה ודרוש. ונינו הרב יעקב משה הכהן קליין ממודיעין עילית הוציא מהם לאור לאחר כמה שנים של עמל באהבה ובחיבה ספר

מכובד ובו מכתבים ודרשות וחיידושים והדרנים והספדים, עם הערות וציונים, ועם תיאור תולדות בני המשפחה במשך כמה דורות, זיכרון עולם לתלמיד חכם שמסר את נפשו על התורה ועל העבודה וזכה לדור ישרים מבורך.

גהות הגר"א על תלמוד ירושלמי מסכת שקלים וחיידושי הגר"א על המשניות מסכת שקלים. עם פירוש אור אליהו. בתוספת הארות והערות והשוואות ומראי מקומות. אוריאל שלמוני. ברכה, מכון הר ברכה, תשפ"א. קצה עמ'. (shalmoni63@gmail.com)

הרב שלמוני למד שנים רבות בישיבת מרכז הרב, ועתה הוא מרבני ישיבת הר ברכה בראשות ידידי הרב אליעזר מלמד שליט"א, ומהחוקרים הבכירים במכון הר ברכה. בנוסף הצטרף לאחרונה לצוות החוקרים של מכון שלמה אומן, והוא משתתף בהכנת המהדורה החדשה של הסמ"ק, כוח גדול בכתיבה תורנית ובעריכת כתבי קדמונים, וחיבה יתירה לו לתורת הגר"א שנוות ביתו היא משארי בשרו. כבר כרכים רבים של הגהות וחיידושים מבוארים של הגר"א הוציא הרב שלמוני לאור, ועתה הגיע תורם של הגהות הגר"א על מסכת שקלים, שגם במסגרת הבבלי היא כידוע מסכת מן הירושלמי. הרב שלמוני כתב מבוא מקיף ומרתק מפי ספרים וסופרים על תולדות הגהות הגר"א האלו וגלגוליהם השונים, ובהמשך הוא פורש לפני הלומד את הגהות הגר"א ומפרש אותן אחת לאחת באופן ברור ומדויק ומושלם. בסוף הספר הוא צירף את חיידושי הגר"א על משניות שקלים, גם הם מבוארים ומפורשים כשולחן ערוך ומוכן לסעודה. ישר כוחו של הרב שלמוני, ויה"ר שימשיך לזכות את עולם התורה בחיידושים משובחים ומתוקנים שלו ושל גדולי הדורות.

היתר המכירה בשנת השמיטה: הלכה, משפט וציונות. עורך: ד"ר חגי ויניצקי. ירושלים, מכון בגין למשפט וציונות, תשפ"א. 326 עמ'. (Offices@begincenter.org.il)

המפעל הציוני רצה מאז ומתמיד לקבל הכשר משפטי בינלאומי לעצם קיומו ולמפעליו, וזה לא היה מובן מאליו. גם ההכרה במדינה, וגם ההסכמה המשפטית הבינלאומית שמוותר לה להגן על עצמה ולהתפתח ולפעול כמו כל מדינה נורמלית, נקנו בקושי רב, ואינם מובנים מאליו עד היום. זה כלפי חוץ, אבל גם כלפי פנים - חוקי המדינה נוצרו טלאי על גבי טלאי, וחלקם עדיין תלויים ב'דבר המלך במועצתו' הבריטי או בחוקים העותומניים, וכדי ביזיון וקצף. כאשר חלק מראשיה שריה ויועציה מעוניינים להחדיר למדינה חוקים תורניים, או חוקים שייסיעו לשמירת ההלכה בחיים הציבוריים בארץ, הרבה מכשולים עומדים לפניהם. מכון בגין למשפט וציונות, שהוא חלק ממפעלי המרכז למורשת בגין, הוקם לפני כעשור בשיתוף המרכז האקדמי שערי משפט בהוד השרון בנשיאות פרופ' אביעד הכהן רב הפעלים, והוא חוקר היבטים שונים בתפר שבין המשפט ובין הציונות, שני ערכים שמאוד היו יקרים לבגין. מטרתו היא למצוא דרכים לחזק את מוסדות המדינה ואת תפקודה בלי לפגוע בחוק ובמשפט, ולחזק את המערכת המשפטית בתפקידה המרכזי לתמוך בתיפקודם התקין של

מוסדות המדינה ושל אזרחיה. חלק משמעותי ממאמצי המכון עוסקים בזכויות ובחובות של המדינה ואזרחיה ביחס לקרקעות המדינה, וכך הגיעו חוקרי המכון גם לעיסוק בצד המשפטי של שמירת השמיטה בזמננו, בעיקר בהיבט של היתר המכירה, שכלל שהוא מופעל ביתר רצינות כך הוא משמעותי יותר מבחינה חוקית, משפטית וחברתית. בקובץ שמונה מאמרים של מומחים בתחומם שעוסקים בבעיות ובפתרונות סביב היתר המכירה, ובגיליון זה של 'המעין' בעמ' 82 ואילך נמצא מאמרו של הרב זאב וייטמן, רבן של אלון שבות ושל תנובה ומהפעילים הנמרצים ביותר בענייני היתר המכירה ואוצר בית דין בשש השמיטות האחרונות, שסוקר וגם מבקר, בארוכה ובקצרה, את המאמרים שבקובץ. למנחם בגין ז"ל היו חשובים גם היהדות וגם הציונות וגם המשפט, וכבוד הוא שהמרכז והמכון שעל שמו עוסקים באופן כה יסודי בנושא כבד זה המשלב באופן מלא את שלושת הנושאים האלו, ששילובם הנכון הוא חלק מראשית צמיחת גאולתנו.

השבת בשעלבים. מרדכי עמנואל. ביתר עילית, תשפ"ב. 336 עמ'. (052-7619726)

הרב עמנואל נולד וגדל בקיבוץ שעלבים. הוריו היו חברי משק ותיקים, שתפסו עמדות חשובות בקיבוץ. הוא למד בישיבת הסדר ובהמשך עבר לישיבת 'מיר', גדל בתורה והתקרב לכמה מגדולי הדור, ועסק שנים רבות בפיקוח והדרכה בענייני כשרות בתנובה וברבנות הראשית, וגם כתב ספרים ומאמרים רבים העוסקים בנושאים אלו. ספר חדש זה שיצא לאור בראשית שנת השמיטה תשפ"ב עוסק רק מעט בשבת הארץ, ורובו בביאורים ודיונים והצגות-מקרים והכרעות הלכתיות במאות שאלות הקשורות לקיום השבת כהלכתה בענפי המשק השונים בקיבוץ וגם בכלל. הפרק הראשון עוסק במשמעות ההלכתית של היות שעלבים ישוב ספר (עד מלחמת ששת הימים, שאז הגבול 'ברח' מזרחה ופתאום הפכה שעלבים להיות ישוב במרכז הארץ), כולל דיון היסטורי והלכתי מרתק על 'מלחמת הטרקטורים' שהתרחשה בעמק אילון בשבת פרשת נח תשכ"ו, שבה נשלחו הטרקטוריסטים של קיבוץ שעלבים ע"י צה"ל לחרוש את שדות עמק אילון כדי שאלו לא ייתפסו ע"י הירדנים, אירוע שנגמר עם יריות ונפגעים. כמובן שכל פעילות אנשי שעלבים הייתה מלווה בפסיקה הלכתית של רבם דאז הרב מאיר שלזינגר שליט"א, אך המסקנה של המחבר, בעקבות עדות מאוחרת של קצין ירדני לשעבר, היא שהתקרית הזו הייתה פרובוקציה של ממשלת ישראל כדי להעלות את האהדה בציבור למפא"י שמנהיגיה צפו ירידה בתמיכה בה, שהרי הכל קרה ימים ספורים לפני בחירות סתיו תשכ"ו לכנסת... או שכן או שלא. בהמשך הוא עוסק בשאלות הלכתיות בענפי הפלחה, המטעים, הכרם, לול פיטום, לול הרבייה, ענף הבקר לבשר, האסם ומכון התערובת, דיר הצאן, המוסך, מערכת החשמל היישובית, המטבח וחדר האוכל, המזכירות וריכוז המשק, וכן שאלות רחבות יותר כמו עקרונות השמירה בשבת באזרחות ובצבא, היתר העברת שטחים למחללי שבת, הטיפול בילדים ובנוער בשבת במסגרות גדולות, דיני מרפאה בשבת, וכן בירורי הלכה על כללי התפילה וההתנהגות בבית הכנסת בקיבוץ שעלבים, כולל תיאור שיעורי התורה המגוונים בשבת. הספר מסתיים בפרק ארוך על ענייני התקנת העירוב בשעלבים ובכלל, בעיות ופתרונן. ייש"כ לידידי הרב המחבר שליט"א.

המישה חומשי תורה. עם מעט צרי. ילקוט ביאורים והערות על תרגום אונקלוס. הרב יעקב זאב לב. ירושלים, תשע"ט. תתקב עמ'. (02-5373188)

מדובר על כרך אחד ובו התורה כולה עם התרגום ורש"י, ובצד העמוד ביאור קצר ומדויק על תרגום אונקלוס כדי שלא נעשה את מלאכתנו בקריאת 'שניים מקרא אחד תרגום' מלאכת ה' רמיה. משנת תשנ"ה הוציא לאור הרב יעקב זאב לב זצ"ל כמה מהדורות של הפירוש הזה במסגרות שונות, וכרך גדול זה הוא מהדורה שלמה ומתוקנת שהמחבר לא זכה לראותה יוצאת לאור. בראש הספר מובאים כללים בדקדוק ובפרשנות של תרגום אונקלוס ובדרך הפירוש של 'מעט צרי', כשהמחבר מדגיש שלמרות הקירבה בין הארמית לעברית לעיתים קרובות הדמיון בין המילים מטעה, והפירוש של התרגום אינו המילה הדומה לה בלשון הקודש אלא אחרת. ב'מעט צרי' נמצא לקט מתומצת של כעשרים ממפרשי אונקלוס, ולמעלה ממאה עמודים של 'מילואים' לביאורים על התרגום שלא מצאו את מקומם בגיליון העמוד נמצאים בסוף הספר. חשוב להדגיש שבדרך כלל התיבה והעניין הדורשים הסבר מבוארים רק בהיקרות הראשונה שלהם, ולא בפעמים הבאות. בסוף הספר מובא תקציר של פירוש לעזי רש"י על התורה. מלאכה מדויקת ומועילה.

חסידות על הדף. יסודות בחסידות מהדף היומי. מסכת ברכות וסדר מועד. הרב אורי גמסון. [אלון שבות], פורטל הדף היומי, תשפ"ב. 192 עמ'. (daf-yomi@daf-yomi.com)

על פורטל הדף היומי אין צורך להאריך - מדובר באתר היהודי הגדול והנצפה ביותר ברשת, שבו נמצא חומר אינסופי על כל דף בתלמוד, וכן חומרי רקע, מחשבה, הגות ומחקר על התלמוד ומבנהו וחיבורו וכו', ורבים נאותים לאורו. הרב הראל שפירא, היוזם והדוחף את התפתחות הפורטל הזה מאז ייסודו בשנת תשס"ט, מעודד כותבים מכל הסוגים והגוונים להוסיף בו חומרים שיעילו ללומדי הדף היומי, ואחד מהם, הרב גמסון הקשור לתנועת חב"ד, כתב אחת לכמה דפים טור על הדף היומי בהיבט חסידי, כשהוא מנסה לשלב את תורת הנסתר והחסידות המסתתרת בדף עם התורה הנגלית שבו. כך למשל על הסיפור בתענית כא, א על החול הפשוט שנחום איש גמזו הפך לחול של אברהם אבינו שהופך לחיצים כאשר זורקים אותו על האויב, כותב המחבר בשם האדמו"ר בעל 'דגל מחנה אפרים' שלמעשה לכל 'חול' יש פוטנציאל להיות קדוש ומועיל, להיות 'החול של אברהם אבינו', אלא שנחום איש גמזו ידע לגעת בנקודה האלוקית הקיימת בחול הזה, לבטל את 'החול' שבחול ולהציף במקומו את הקודש שבו, והוא מסיים שעם צורת ההסתכלות הזו כל אחד מאתנו יכול להציף על פני השטח תמיד את הטוב, ולגרום בכל מיני הקשרים לטוב הטמון והגנוז להפוך לטוב גלוי.

כדבר אלישע. הארות לחומש ויקרא מתוך שיחות הרב אלישע וישליצקי זצ"ל. ירושלים, ישיבת ירושלים לצעירים, תשפ"א. 140 עמ'. (0523-364282)

קבוצת תלמידים מישל"צ לא הסכימה להיפרד מתורתו של הרב אלישע זצ"ל שהקינה במשך

שנים גם עליה, ולכן מידי יום חמישי הקרינו חבריה באחד מחדרי השיעורים בישיבה קטע משיעוריו המצולמים, בעיקר כאלו העוסקים בתיקון המידות ובעבודת הנפש. בשלב מסוים החליטו לזכות את הרבים בהערותיו והגיגיו ומחשבותיו על סדר הפרשות, וזה יצא ראשונה 'כדבר אלישע' על ספר ויקרא, ספר הכהונה והטהרה והמקדש, שהרי השילוב של נפש טהורה וקדושה של הפרט עם הנפש הכללית האלוהית של האומה היה עיקר חזונו של הרב וישליצקי. הם הוסיפו לחוברת משיעוריו על יום העצמאות ויום ירושלים ויום הזיכרון לשואה, ולא נותר לקוראים וללומדים אלא לראות את בעל השמועה וצ"ל עומד כנגדם ופניו מאירות כדרכו תמיד...

טהרת ישראל. בירורי הלכה בסדר טהרות. כרך ב. עזריה אריאל. ירושלים, מכון המקדש, תשפ"א. י+407 עמ'. (azar@neto.net.il)

הרב עזריה אריאל שליט"א משמש כרב קהילה בשכונת הר חומה בירושלים וכראש הכולל של 'מכון המקדש' שבראשות אביו הרב ישראל שליט"א. הוא תלמיד חכם מופלג בכל חלקי התורה, אך עיקר עיסוקו בשנים האחרונות הוא בענייני קודשים וטהרות. כמה ספרים חשובים כבר זכה להוציא לאור (סדרת 'שערי היכל' והכרך הראשון של 'טהרת ישראל') ומאמרים תורניים רבים, והכרך השני הזה, שרובו ככולו עוסק בענייני טומאת וטהרת כלים, מוסיף עוד נדבך לתורתו שבכתב. המסד לבירור ההלכתי הוא בירור מציאותי-מדעי תוך השוואת המציאות בימי חז"ל למה שקיים בימינו, כולל בירור דרכי ייצורם של החומרים הסינטטיים למיניהם ועוד, והמחבר אכן מברר עניינים אלו בסיוע מומחים באופן מושלם. י"א פרקים בספר, הראשון עוסק בבירור המושג ההלכתי 'עץ' כמובן בעיקר בהקשר של טומאה וטהרה, בהמשך מתברר המושג 'מפץ', נבחן מהו הבגד שמקבל טומאה, מהות כלי הזכוכית והיקף הגזירה על קבלת הטומאה שלהם, הגדרת 'דבר הגדל בים' והאם זה כולל את הנפט ומוצריה, הגדרים ההלכתיים של ספוג טבעי ושל נייר ושל כלי זפת ושל כלי פלסטיק, מה דינם של כלים שרק חלקם עשוי מדבר המקבל טומאה, דיני מדרס והיסט ו'פכים קטנים' ועוד, ונספח גדול על האפשרות להרחיב אחרי חתימת התלמוד את גזירות חז"ל - לדעת החזון איש יש מקום בתנאים מסוימים לגזור גזירות חדשות כאשר הן הרחבה מסתברת של גזירת חז"ל, אך לדעת רוב הפוסקים אפשר להרחיב גזירות של חז"ל רק כאשר קיים חשש למכשול מידי. אחת המסקנות מהבירור הזה היא שאין מקום לחדש גזירת קבלת טומאה על כלי פלסטיק - בניגוד לדעת חלק מאחרוני דורנו, וכמובן שיש לכך משמעות רבה למעשה בחיי היומיום שלנו, ועוד יותר יורגש הדבר לעתיד לבוא כאשר ייבנה המקדש ותפרוץ הטהרה בישראל. לא נגעתי אפילו באפס קצהו של הספר הגדול הזה, שלא יהיה תלמיד חכם אחד שיעסוק בתחום שיוכל להימנע מלעיין בו כדבעי. ברכות מכל הלב לידידי הרב עזריה שליט"א. יהי רצון שעולם התורה עוד יפיק ממך תועלת רבה לאורך ימים ושנים.

מוריה. קובץ תורני. שנה לח, תשרי תשפ"ב (גיל' ד-ו [תמח-תנ]). ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ב. שעג עמ'. (office@machon-y.com)

קובץ מורחב המוקדש לענייני השמיטה - דברי ראשונים ואחרונים שלא ראו עדיין את אור

הדפוס, מכתבים ותשובות של גדולי ישראל בדורות האחרונים, ועשרות בירורים למדניים והלכתיים מאת ראשי ישיבות ופוסקים חשובים זצ"ל ושליט"א ותלמידי חכמים אחרים. נציין כמה מהם: מאמר חשוב של רבי אשר וייס שליט"א (בהזדמנות זו ברכת ניחומים לרב על פטירת אמו הרבנית ע"ה) שמנסה לברר אם הספיקות שמתעוררים בענייני המצוות התלויות בארץ נחשבים ספיקות מדרבנן או מדאורייתא, דהיינו האם הולכים לפי עיקר המצוה שהיא דאורייתא, וכן דעת החזו"א, או לפי המציאות ההלכתית-עובדתית שרוב גדולי הפוסקים סוברים ששמיטה ושאר המצוות התלויות בארץ נוהגות בה"ז דרבנן. הרב וייס מביא דוגמאות ומקורות מכל רחבי התלמוד לדינים מדרבנן שמקורם בתורה והיחס לספיקותיהם, ומסכם: 'סוף דבר סוגיא זו עמומה וסתומה, ויש מקומות שהחמירו בה ויש מקומות שהקילו בה, ולא באתי לקבוע מסמרות להלכה... [גם] אין סברא נוטה ונטיית הלב בכל הסברות הנ"ל לכאן ולכאן... וכיון דכל שיש לו עיקר מהתורה חמור טפי יש מקום להסתפק בכל הני הלכתא דנטו לקולא בדרבנן מה הדין בדרבנן שיש לו עיקר מהתורה. ודו"ק בכל זה כי העניינים עמוקים'. בהמשך מובאת תשובה מאת רי"מ אהרונסון זצ"ל אב"ד פ"ת שבו הוא פוסק שאסור לקנות מאוצר בית דין פירות בכמות העולה על שלוש סעודות לכל אחד מבני הבית, ולא נראה לי שמשווים פירות אוצר ב"ד וגם הצרכנים מקפידים על כך. מובאות גם הנהגות רבי שריה דבליצקי זצ"ל בשמיטה, בהן כתוב בין השאר שיש לאדם לשמור את שטר הפרוזבול אצלו עד שיגבה את כל חובותיו, למרות שלמעשה אין צורך שהשטר יהיה קיים כדי שהפרוזבול יחול. בהמשך פוסק רבי יצחק זילברשטיין שליט"א שעל הממונים לתת קצבת מחיה מקרן השמיטה גם ליהודי שאינו שומר מצוות שמשבית את שדותיו, ואפילו אם הוא מצהיר שהוא משבית אותן רק כדי להשביתן, ואפילו אם לדבריו הוא מתכוון להמשיך לעבד אותן בשנים הבאות תוך כדי חילול שבת, כי לדעת רי"י זילברשטיין כל שדה ששובת בשמיטה מרבה כבוד שמים, ועוד - אולי השיתוף שלו במהלך שמירת השמיטה יגרום לו להתקרב לתורה ומצוות. רק מאמר אחד בגיליון זה עוסק ישירות בתוקף ההלכתי של היתר המכירה, ובו קובע הכותב, על פי דברי הרב זאב וייטמן שהתפרסמו ב'המעין' תשרי תשע"ה שהפיקוח וההשגחה על מכירת הקרקעות לגוי לצורך השמיטה באופן הראוי מורכבים ומסובכים, ש'קשה לסמוך על כך שהפיקוח יהיה אכן מעמיק כנדרש, וממילא המבקש לאכול אוכל כשר ללא פקפוק אינו יכול לסמוך על טיב השגחה כזו גם לדעות שבאופן עקרוני המכירה חלה', ועל פי זה הוא טוען שגם מי שסומך בדרך כלל על פסקי מרן הרב עובדיה זצ"ל, והוא הרי התיר לסמוך על היתר המכירה - אסור לו בשמיטה זו לאכול פירות היתר מכירה. אך תמוה שהכותב קובע קביעה משמעותית כל כך בלי לבדוק ובלי לברר איך ומה נעשה השנה בתחום הזה (הוא גם טעה בהבנת הנקרא: הרב וייטמן לא כתב שרק 7% מהחקלאים הוחתמו בזמנו על היתר המכירה, אלא שרק 7% מאדמות המדינה נמכרו, וזה הבדל גדול - אלו היו כל האדמות שעליהם היה קיים חשש ספחים! דרך אגב, דברים דומים כותב אותו כותב בכתב העת האינטרנטי 'האוצר' של אוצר החכמה בגיליון נח שיצא לאור זה עתה [מרחשון תשפ"ב]). הכותב מוסיף בסוף דבריו 'שאפשר שבדורנו [ההדגשה שלי. י"ק] אף היביע אומר היה מורה ומחייב את כל האברכים שלא לסמוך על היתר המכירה כלל וכלל, וכו', וכל זה רק שמונה שנים אחרי שמרן הרע"י נפטר... מרשים ביותר

הוא מאמרו של הרב בוקוולד על מצבות הקבורה של צוער, שבו הוא מרכז את כל הידוע ואת כל מה שהתחדש בשנים האחרונות בחקר המדעי וההלכתי של עשרות המצבות מתקופת האמוראים שנמצאו בשרידי העיר צוער שלדרום ים המלח, שברובן שנת הפטירה החקוקה על המצבה מנויה גם לחורבן וגם לשמיטה כפי שמשום-מה נהגו שם בתקופה ההיא. על פי זה הוא מוכיח בצורה ברורה ומשכנעת שלמעשה לא היה בתקופת האמוראים ספק בארץ ישראל איזוהי שנת השמיטה, וכבר אז כולם נהגו כפי מנהג הגאונים וארץ ישראל שמביא הרמב"ם וכפי הנהוג גם בזמן הזה. לדעתו על פי ממצאים אלו כבר אי אפשר להתייחס כלל לספק במניין שנות השמיטה כאחד הספיקות שבגללם יש מקום להקל בהיתר המכירה, כפי שציין מרן הרב קוק זצ"ל ורבים אחריו, מפני שספק זה הוכרע עתה - הנה הוכח שבימי האמוראים נהגו גם כן לפי השמיטה 'שלנו'. הוא דן באריכות ובכבוד רב בדברי הרא"ה בהקדמתו ל'שבת הארץ' ובכמה אגרות, והדברים יפים ומשכנעים. רק הערה אחת: הרב בוקוולד לא יכול היה להתאפק, וכתב בהע' 24 שלמרות שגאוני עולם תמכו בהיתר המכירה קשה לסמוך עליו מפני שאנן סהדי שהמוכר אין דעתו כלל למכור, ושאין שום דמיון בין היתר המכירה למכירת חמץ מפני שבמכירת חמץ אין קפיאה גדולה למוכר בכך וכו'. ראשית ההערה הזו לא קשורה לנושא, ונראה שבאה רק 'להסיר חשד' מהכותב שהוא מצדד בהיתר המכירה. אבל לגופו של עניין הדברים האלו נכונים אולי במכירת חמץ ביתית שאין קפיאה גדולה למוכר וכו', אבל מופרכים כאשר מדובר על מכירת מפעלי מזון ומחסנים שלמים ובהם מוצרי חמץ חיוניים לתקופה שאחרי הפסח, והרי גם שם לא נמנעים משימוש במכירת חמץ, אז מה ההבדל? ואכמ"ל. יישר כוחם של ראשי 'מכון ירושלים' ועורכי 'מוריה' על גיליון חשוב זה.

ממשפטי המלוכה. אחריות לאומית כשיקול פסיקה. נריה גוטל. ניצן, מרכז תורה ומדינה, תשפ"א. 316 עמ'. (www.toramedina.org.il)

'מרכז תורה ומדינה' הוקם כאחת מתוצאות-הלוואי של הגירוש מגוש קטיף. הקרע שכמעט אירע בין המתיישבים למדינה ובין התורה למדינה הביא את הרב יגאל קמינצקי שליט"א, רבו של גוש קטיף, להקים בישוב ניצן שלידי אשקלון, ישוב שמרכז רבים מתושבי גוש קטיף לשעבר, גוף תורני-מחקרי, שיעסוק מנקודת מבט תורנית ב'מדעי המדינה' - הדרך הנכונה לניהולם של מדינה יהודית וחיים לאומיים-יהודיים בארץ ישראל. מחקרים כאלו כבר נעשו בעבר, אבל כאן מדובר על גוף שמחבר אנשי תורה והלכה ואנשי אקדמיה שעיקר עיסוקם יהיה המקרו וגם המיקרו של התנהלות מדינה יהודית מודרנית על פי ההלכה. לראש מחלקת המחקר של המרכז הזה מונה הרב פרופ' נריה גוטל שליט"א, ששימש בעבר בתפקידים שונים ובהם נשיא מכללת אורות, כתב ספרים חשובים ואינסוף מאמרים, וזהו ספרו השישי. מדובר על ניסיון שיחזור דעת התורה בנושאים שכמעט שלא עסקו בהם ראשונים ואחרונים באופן ישיר, שהרי שלטון יהודי ממלכתי לא היה קיים כבר דורות רבים, והדמיון בינו לבין שלטון מקומי-קהילתי מוגבל וחלקי מאוד. הרב גוטל מתמקד בספר זה בהיבטים שונים של האחריות הלאומית כשיקול הלכתי, כאשר הוא עובר מסוגיא לסוגיא בש"ס מאלו שאפשר להסיק מהן מסקנות בנושא זה. כך נידונה סוגיית 'גחלת של מתכת'

שמסכנת את הציבור ברשות הרבים בשבת והדינים המיוחדים שנאמרו סביבה, שמציגים מבט שונה בין היחס לנזקי יחיד ליחס לנזקי הרבים; 'מצוה דרבים' שמקבלת יחס שונה מהותית מאשר קיום מצוה של היחיד; הצלת רבים מעבירה; ההיתר להגביל את השימוש ב'מעייין של בני העיר' לעומת מעייין של יחיד; ההיתר להסתכן עבור תלמוד תורה של רבים; משמעות ההיתר ליציאה למלחמת רשות אפילו מסיבות כלכליות גרידא - היתר שניתן רק לממלכה ולא ליחיד; ובעניינים הקרובים יותר לימינו - ניתוחי מתים לצורך הצלת רבים; העסקת עובדים בשבת לצרכי הרבים גם כאשר אין מדובר על פיקוח נפש ישיר; אבטחת מטיילים בשבת; האיסור לספור יהודים מול הצורך במפקד אוכלוסין; פדיון שבויים שיש לו גבול מההיבט הציבורי; ועוד. לא לשוא כתב רבנו הרב יעקב אריאל שליט"א בהסכמתו שהספר 'ממשפטי המלוכה' מהווה נדבך-יסוד במשימת דורנו להכין את הקמת הממלכה היהודית העצמאית העומדת אחר כותלנו. הרב אריאל מדגיש את הרף הגבוה שהציב המחבר במחקרו-ספרו זה, שיחייב את כל העוסקים בתחום לעמוד בסטנדרט שיתכן שלא חשבו עליו מראש... בפרק האחרון מדגיש הרב גוטל שרעיון 'האחריות הלאומית' אינו 'פנטז' שאפשר להשתמש בו באופן חופשי כדי לנטות מעיקר הדין (בדרך כלל לקולא כמובן) כאשר מדובר בעסקי ציבור וממלכה - מדובר בכלי הנזקק לצורך השימוש בו לשיקול דעת עדין ואחראי ע"י גדולי תלמידי החכמים שבדור, אולם אי אפשר להתעלם ממנו, ומקורותיו ומשמעותיו פרוסים לפני הלומדים ופוסקי ההלכה בספר זה.

מנורת זהב. שורשי החנוכה בעין הנבואה. שלמה מונדשיין. ירושלים, תשפ"א. 93 עמ'. (shlomo6963@gmail.com)

בחוברת מנסה הרב מונדשיין לזהות את השורשים הרוחניים של חג החנוכה במקרא עצמו, בעיקר בנבואות שלושת הנביאים האחרונים - נביאי ראשית הבית השני, ובנבואות דניאל. הוא עוסק בעקבות גדולי המפרשים בטבע ונס, בגזירות ובהצלות, במשמעות הגלות והגאולה, בכוח וברוח, ומאריך להסביר את נבואת מנורת זכריה ואת חזונותיו של דניאל, ומגיע להבנת מהותה של מלכות יון ועוד ועוד. המחבר מדגיש שהתוכן העמוק של חג החנוכה נוגע ישירות בתהליך ההיסטורי שעובר עם ישראל מאז ועד היום, ובהשפעת הרוח הישראלית על העולם כולו שנמשכת ללא הפסקה.

מסכת שביעית. עם אנציקלופדיה הלכתית-חקלאית, ופירושי ברטנורא וקהתי. עורך: הרב דוד אייגנר. שבי דרום, מכון התורה והארץ, תשפ"א. 355 עמ'. (davideigner@gmail.com)

המשנה מסכת שביעית היא הבסיס העיקרי להלכות שנת השמיטה. פירושים רבים נכתבו עליה, והחידוש בפירוש האנציקלופדי הזה של 'מכון התורה והארץ' הוא בהסבר המציאות החקלאית ותהליכי החיים בצמח בכל פעם שעניין חקלאי מוזכר במשנה, ויש בכך סיוע גדול להבנת דברי חז"ל ודרך פסיקתם בכללים ובפרטים. כך למשל המשנה

הראשונה במסכת פותחת בשאלה 'עד מתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית', וביאור האנציקלופדיה' מסביר ממה מורכבת הקרקע, מהם סוגי החרישה השונים ומה תפקידיהם, באיזה כלים השתמשו כדי לחרוש את סוגי החרישה השונים בימי המשנה ומה קורה בנושא זה בימינו, ומכאן איזה סוגי חרישה אסורים בשמיטה ובאיזו רמה של איסור בהתאם לגידולים השונים, מה ההבדל בין העיבודים הנעשים בקרקעות המטעים בשונה מהעיבודים הנעשים בשדות ומה ההבדל בין עיבוד שדות בעל לעיבוד שדות שלחין, ומה משמעות ההבדלים האלו לדיני השמיטה. להסברים מצורפים צילומים ותרשימים מאירי עיניים, קישורים למקומות אחרים במסכת והפניות להרחבות ומאמרים בנושא, עבודה שלמה. ב'מכון התורה והארץ' מתכוונים להוציא לאור אנציקלופדיה הלכתית-חקלאית מקיפה (משהו מעין האנציקלופדיה הרפואית-הלכתית של הרב פרופ' אברהם שטיינברג או 'ספר פועה' בענייני רפואה והלכה) שבה ימצא כל אחד ביאור שלם לכל נקודה שיש בה ממשק בין ההלכה לחקלאות. חלקים גדולים מהאנציקלופדיה העתידית כבר נמצאים ב'מצבי צבירה' שונים באתר של מכון התורה והארץ, ואיסופם ועיבודם ועריכתם ישדרגו את ההתייחסות והידע והנגישות לכל ענייני המצוות התלויות בארץ, ויחברו בין המקורות לבין המציאות המתפתחת סביבנו.

מעלין בקודש. ביטאון לענייני המקדש וקודשיו. גיליון מב, אלול תשפ"א. כרמי צור, כולל 'בית הבחירה', תשפ"א. 212 עמ'. (malinbakodesh@gmail.com)

עוד גיליון מלא תוכן בהלכות המקדש ומצוותיו בימים ההם ובזמן הזה. הרבע הראשון של הגיליון מוקדש לדיון נוסף, שעדיין לא תם, בעניין גודלו וצורתו של ה'חיל' - השטח שהקיף את העזרה והבדיל אותה סביב סביב מהר הבית, שקדושתו הייתה גבוהה מקדושת שאר הר הבית. בחז"ל ובקדמונים (ולהבדיל בכתבי יוספוס) קיימים נתונים סותרים בנושא, וגם לא ברור שהחיל היה זהה בגודלו ובצורתו בצדדים השונים של העזרה, ויש לכך משמעות רבה מאוד לגבי תכנון והבנת צורת המבנים הרבים והשונים שהיו על הר הבית ולגבי הבנת משמעותם של השרידים שמצויים בו עד היום. הרב זלמן קורן שליט"א, ראש המדברים בנושא, מאריך בתגובה לתלמיד ישיבת הר עציון שביקש להקטין ולהצר את השטח המקודש של החיל, כאשר לדעת רז"ק (וכך מקובל לומר היום) החיל משתרע על כל השטח המוגבה היום במרכז הר הבית ואף מעבר לו. מאמרים נוספים עוסקים בהשתחויה במקדש, בעבודות הזבח השונות, בענייני טומאה וחציצה מפני הטומאה, אם הדין שמוותר להקריב כשאין בית קיים גם כאשר בפועל אפשר לבנות אותו אך המלאכה מתעכבת מסיבות שונות (כמו בימינו) ועוד. והכל, כרגיל בגיליונות 'מעלין בקודש', הלכה נטו, בלי טיפת פוליטיקה לא פנימית ולא חיצונית. ישר כוחו של ידידי הרב צבי הכהן שלוה שליט"א, ראש כולל 'בית הבחירה' ללימוד ענייני קודשים ביישוב כרמי צור שבדרום גוש עציון, היוזם והעורך הראשי של גיליונות 'מעלין בקודש'. בהקדמה לגיליון זה הוא מבשר שבקרוב עתיד לצאת לאור ספר ובו לקט מאמרים נבחרים בנושא קביעת מקום המקדש, שתהיה לו ללא ספק תועלת רבה לכל העוסקים בתחום חשוב זה.

נְבוּאָה שְׁעָרֶיךָ. מתורתה של ישיבת שעלבים. פנימי. העורך: הרב מרדכי ברקוביץ. שעלבים, ישיבת ההסדר, תשפ"א. 438 עמ'. (08-9267520)

לציון מלאת שישים שנה לישיבת שעלבים ולקראת הימים הנוראים תשפ"ב, יזם ראש הישיבה הרב מיכאל ימר שליט"א פרסום ספר שבחלקו הראשון דברי הלכה ואגדה על הימים הנוראים ומשמעותיהם מאת רבני הישיבה, ובחלקו השני תמצית של עשרות שיעורים כלליים משלו סביב 'השאלה השבועית' הכלל-ישיבתית בענייני הלכה אקטואליים. 'השאלה השבועית' מוצגת שבוע אחרי שבוע לתלמידי ישיבת שעלבים ואברכיה עם מקורות והסברים ופסקים של גדולי הדורות ופוסקי הדור, ואחרי העיון בהם מעביר ראש הישיבה שיעור מקיף בעניינה, כאשר נושא מצטרף לחשבון גדול. הנושאים המובאים בספר כוללים למשל דיני קדימה בהצלת נפשות, התאבדות קנאי מצדה על פי ההלכה, נשיאת כפיים בחו"ל, חילול שבת לצורך פיקו"נ רוחני, גדר ה'תשלומים' בחג השבועות, בעל קורא שאינו מתענה בתענית ציבור, ירושה באדמו"רות, היבטים הלכתיים של הונאת מיידוף, ועוד רבים, וגיוון המקורות מאיר עיניים. מוסדות קרית חינוך שעלבים, שבמרכזה ישיבת ההסדר, זכו השנה לפריחה משמעותית בכמות התלמידים (בס"ה קרוב לשלושת אלפים!) ובאיכות גיבוש אנשי הצוות, וקשה שלא להביט אחורה בהודייה עצומה לקב"ה ובסיפוק רב. כן נזכה לשנים הבאות.

ספר פוע"ה. מדריך הלכתי מעשי לחיי משפחה, פוריות ורפואת נשים, הריון ולידה. כרך ד. עורכים: גבריאל גולדמן ומנחם בורשטיין. ירושלים, פוע"ה, תשפ"א. יח+460 עמ'. (02-6515050)

'ספר פוע"ה' הוא הספר המרכזי העוסק בענייני רפואה והלכה בתחומים הנ"ל - חיי משפחה, פוריות ורפואת נשים, והריון ולידה. כרך זה, העוסק בענייני גינקולוגיה, מחלות, חברה ומחקר, משלים למעשה את הסדרה, כאשר הכרך הבא, החמישי והאחרון, עומד בפני עצמו - הוא יכלול אוצר מושגים בכל העניינים שהוזכרו בכל הכרכים האלו (700 מושגים לפי הכיתוב בכרך הראשון והשני, 800 מושגים לפי מה שנכתב בכרך השלישי, ובכרך הזה כבר רשום שהוא יכלול למעלה מאלף מושגים...). המפתחות והמקורות לכל הכרכים, שתוכננו להיכנס גם הם לכרך החמישי, הוקדמו והוכנסו לסוף כרך זה, כנראה בגלל ההתרחבות הלא-צפויה של הכרך החמישי וכנ"ל. אין כאן המקום לכתוב על תכנים מתוך הספר העמוס הזה, שבו נושא אחרי נושא מובהר באופן מפורט וגם תמציתי מצידו העובדתי-רפואי ומצידו ההלכתי, עם חלוקה מושכלת בין מה שנכתב בגוף הטקסט ומה שנוסף בהערות. אמנם לא אמנע מלציין כמה הערות טכניות לפי ענ"ד שאולי יועילו למהדורות הבאות, שהרי הכרכים הקודמים של ספר פוע"ה כבר יצאו במהדורות עם הוספות ותיקונים, כי גם בכך ההלכתי וגם בכך הרפואי של ענייני הרפואה וההלכה בכלל וענייני נשים בפרט ישנם לעיתים קרובות חידושים ושינויים שאי אפשר להתעלם מהם. ראשית - בתוך הטקסט נמצאים מדי פעם מילים וחלקי משפטים ואף משפטים שלמים בגופן קטן יותר. רק בהקדמת הכרך השני עמ' טז מצאתי שהעניין מוסבר: 'השתמשנו בגופנים בגדלים שונים כדי להבדיל בין הנושא העיקרי והפסיקה, לבין הסברים ונספחים והפניות'. לענ"ד הבדלי הגפנים לא מועילים כלל,

כי מה שלא שייך לטקסט עצמו מקומו בהערות, וטקסט מנומר בגדלים שונים לענ"ד אינו נוח לקריאה ולעיון. עוד הערה טכנית: בשדרת הספר מוזכר באופן מודגש שזהו כרך ד ושהוא עוסק בגניקולוגיה, מחלות, וחברה ומחקר; על חזית הכריכה מוזכרים הנושאים הנ"ל אך לא נזכר שמדובר בכרך ד; השער בפנים הוא שער כללי לסדרה כולה ולא מוזכר כלל באיזה כרך מדובר, ורק אחרי ההקדמה ישנו שער נוסף ובו מצוין שאתה מחזיק בידך את כרך ד. לענ"ד דווקא בסדרה שבה כרכים זהים-חיצונית ושימושיים באופן יומיומי חשוב מאוד שהקורא והלומד יוכל במבט אחד לדעת איזה כרך נמצא בידו, וכדאי לענ"ד לתקן את זה בהדפסות ובמהדורות הבאות. אחזור על הראשונות - ארבעת כרכי ספר פוע"ה, והכרך החמישי שבעז"ה יצא לאור בקרוב, הם ספרי חובה, כפשוטו, לכל פוסק הלכה, וגם לכל איש רפואה העוסק בתחומים האלו ונמצא בקשר עם ציבור שההלכה חשובה לו, ובכלל לכל מי שהתחום הזה קרוב אליו. יישר כוחם של העורכים ועורכי המשנה, ובראשם מייסד וראש מכון פוע"ה ידידי הרב מנחם בורשטיין שליט"א (עם ברכת נחמה על פטירת אחיו הרב דוד יהודה בורשטיין זצ"ל) על היצירה הנפלאה שהם מניחים לפני כל העוסקים בתחום.

עיוני מקרא ופרשנות. כרך יא. מנחת ידידות והוקרה ליעקב כדורי. רמת גן, אוני' בר אילן. תשפ"א. 40+277 עמ'. (press@mail.biu.ac.il)

תריסר מאמרים בענייני תנ"ך שונים, ביניהם מאמר מעניין מאוד של ידידי פרופ' יוסי עופר על הערת מסורה שמעידה על קריאה שונה של האות פ' בשלוש מילים בספר דניאל שמקורן פרסי ויווני (אפדנו, פסנטרין ופטשיהון), כנראה כדי לדמות את הקריאה שלהן לצליל המילה בשפת המקור, הערת מסורה שכמעט אין דומה לה בכל רבבות הערות המסורה שבכתבי היד ובדפוסים הישנים. יש עוד כמה מאמרים בקובץ הזה שאפשר לקרוא אותם, אבל חלק גדול מהמאמרים שבו מבוסס על ביקורת המקרא ה'כבדה', הקשה, זו שכופרת במודע ובמוצהר ב'תורה מן השמים' ובקדושת דברי הנביאים, ולא נתפס איך יכולים לערוך ולהוציא לאור קובץ המכיל מאמרים כאלו יהודים יראי שמים (חלק מחברי המערכת מוכר לי אישית). בושה וחרפה שאוניברסיטת בר אילן, שמתיימרת להיות לפחות במידה מסוימת 'אוניברסיטה עם כיפה', מוציאה לאור ביוזמתה ובאחריותה כתבים כאלו.

עיונים בלשון המקרא ובמסורה. אהרן דותן. ירושלים, מוסד ביאליק, תשפ"א. 438 עמ'. (dvora@bialik-publishing.co.il)

פרופ' אהרן דותן אמור לחגוג בימים אלו את כניסתו לשנתו הצ"ה, יאריך ה' ימיו ושנותיו. הוא עלה עם הוריו כילד מגרמניה אחרי עליית הנאצים לשלטון, למד בתיכון הדתי 'בנה' בחיפה והיה חניך ומדריך בבני עקיבא, ולימודיו בלשון ומקרא באוניברסיטה העברית על הר הצופים נפסקו עם גיוסו לצה"ל בפרוץ מלחמת השחרור ולחימתו על הגנת ירושלים. אחרי המלחמה סיים בהצטיינות את חובותיו לתואר השני והשלישי, ומאז ועד היום, ללא הפסקה, הוא מלמד וחוקר וכותב ומרצה ומהדיר ועורך, וגם עוסק בצרכי ציבור. כבר עשרות שנים הוא

משמש כאחד מראשי האקדמיה ללשון העברית, מרצה בכיר וראש חוגים ומקים מגמות ללשון ומסורה ויהדות באוניברסיטת בר אילן ובאוניברסיטת תל אביב ובמוסדות אחרים להשכלה גבוהה בארץ ובחו"ל. הוא נחשב אחד המומחים הגדולים בעולם בנושא חקר המסורה, וזכה במשך השנים בפרס ביאליק ובפרס ישראל. ספר זה מקבץ ל"ה מאמרים שפרסם על גבי במות שונות במהלך חמישים וכמה שנים (מתשכ"ה ואילך), כולל עידכונים והוספות והשלמות ותרגום כמה מאמרים מאנגלית ללשון הקודש. בולטת מאוד במחקריו הרב-תחומיות - הוא מתאר את התפתחות חוכמת לשון הקודש בפרספקטיבה היסטורית וגיאוגרפית, מוכיח שקטע של אָגרון (מעין מילון קדום) שנמצא בגניזה ויוחס לרס"ג שייך למחבר אנונימי אחר, ועוסק בביקורת על מלאכת ההדרת טקסטים קדומים בלשון ע"י חכמי דורנו, וביחס בין רשימות המסורה לבין כללי דקדוק מסוימים. הוא חוקר את הקשיים שנגרמו ללשון העברית בעקבות המעבר לשיטת הניקוד הטברנית תוך שמירת צורת ההגייה הבבליית, מציג שישה מחקרים העוסקים בתורת הלשון של רס"ג, דן בטעויות הגיה נפוצות בתפילה ובקריאת התורה (כמו למשל הטעות האשכנזית הידועה שבה הטעם תביר המנוגן באריכות יוצר הפסקה הרבה יותר משמעותית מה'מגיע' לו, מה שגורם לקריאה כמו 'שישה וארבעים, אלף וחמש מאות' במקום 'שישה וארבעים אלף, וחמש מאות'), מעלה הסברים מקוריים לכמה מקראות קשים בתנ"ך, ומקדיש פרקים רבים לענייני כתיב היד העתיקים ששרדו מחכמי המסורה, ובעיקר כת"י לניגוד וכתר ארם צובא. פרופ' דותן העלה כבר לפני עשרות שנים ספק האם אמנם כתר ארם צובא עצמו הוא 'הספר הידוע אשר במצרים' שהיה מונח לפני הרמב"ם, ולדעתו כמה שיבושים שיש בו מוכיחים שלמרות חשיבותו ועתיקותו הוא אינו ספר זה עצמו אלא ספר אחר דומה לו ופחות מושלם ממנו, בניגוד למסקנתו הידועה של הרב מרדכי ברוריא ז"ל ולמקובל היום. כחום ליבו של פרופ' דותן בצורך לדקדק באמירת קריאת שמע כראוי הוא אינו מוכן לקבל כפשוטם את דברי חז"ל שנפסקו להלכה 'קרא ולא דקדק באותיותיה יצא', וקובע שבכל מקום שהתוכן עשוי להשתנות ע"י הטעות לא יצא, ורק חיבור של 'על-לבבך' וכיוצא בזה נקרא 'גמגום' שבו יצא ידי חובה בדיעבד (אולם ע"י בערוה"ש או"ח סי' סג ס"ק א-ב ש'דילוגו עלי אהבה' נאמר גם כאשר התוכן משתנה, למרות שאם החסיר אות אחת באמת לא יצא ידי חובה, ע"י מ"ב סי' ס"ק א). הוא טוען שפשוטו של מקרא הוא ש'רחיצת הידיים' של זקני ישראל על העגלה הערופה היא סמיכת ידיים על ראשה כפי שזה נעשה לפני הקרבת קרבן וכלל לא רחיצה ממש, בניגוד למסורת חז"ל. כמו כן הוא מביע התנגדות לחזרות השונות על 'יָכַר-יָכַר' בפרשת זכור שגורמות, בעקבות ספק רחוק ביותר, לשיבוש ודאי בקריאת הפרשה, ונמצאה חומרתנו קילתנו. בהמשך דוחה פרופ' דותן את הפירוש המקובל על מהות 'דרך הנשים' של אמנו רחל לפני אביה לבן, וקובע ש'דרך נשים' אינה זהה ל'אורח נשים' של שרה אמנו - אלא פירושה הריון, וזו הסיבה שבקשתה של רחל שלא לקום מעל כר הגמל התקבלה בהבנה ע"י אביה, הסבא לעתיד... עוד ינוב בשיבה פרופ' אהרן דותן שיח'.

על הסיבובים של כדורי השמים. גלגוליה של המהפכה הקופרניקאית. צבי מזא"ה.
ירושלים, מאגנס, תשפ"א. 223 עמ'. (02-6586659)

כולנו נולדנו וגדלנו עם חצי כדור מעלינו, שביום הוא כחול ובלילה הוא שחור. ביום

אפשר לראות בו רק את השמש ולעיתים בשעות מסוימות גם את הירח, ובלילה במקום אפל ובראות טובה אפשר לראות בו אינסוף כוכבים. נוסף על הסקרנות הטבעית, 'העולם' שנתן ה' בלב האדם (קהלת ג, יא), גם הצורך להשתמש בגרמי השמים 'לאותות ולמועדים ולימים ושנים' (בראשית א, יד) גרם לבני האדם לנסות ללמוד מה למעלה מאיתנו, ואחרי צפיית ומחשבות וביירוים של אלפי שנים הגיע עולם המדע לפני כ-1900 שנה, לקראת סוף תקופת התנאים, ל'הבנה' ברורה של כל מהלכי הכוכבים הנראים, כאשר העולם שלנו, כדור הארץ, נמצא במרכז, והדברים נוסחו באופן סופי ומושלם בספר אלמגסט של המדען המצרי-יווני תלמי (פתולמאיוס). מדובר על תאוריית הגלגלים, שעל פיה כדור הארץ מוקף בכדורים ('גלגלים') חלולים ושקופים זה רחב מזה שבהם 'תקועים' גרמי השמים הנראים מעלינו, והם מסתובבים במהירויות קבועות ושונות באופן שמסביר את כל התופעות הנצפות בשמים, ומאפשר אף לצפות מראש תופעות שמימיות שיקרו בעתיד כליקויים וכד'. אמנם היו בתאוריה זו סיבוכים וקשיים, אבל היא עמדה בפני הביקורת, ונראתה כתאוריה מושלמת. ואכן הספר של תלמי שלט באסטרונומיה העולמית במשך למעלה מ-1300 שנה, והיה גם לעזר רב לכמה מגדולי ישראל בחישוביהם בענייני קידוש החודש ובעניינים אחרים, עד שקם אדם בודד בדור הביניים של גילוי אמריקה והתפשטות הדפוס וגירוש ספרד והתחלת הרפורמציה (תחילת תקופת האחרונים אצלנו), ששימש ככומר זוטר בכנסייה נידחת בצפון פולין, בשם ניקולאוס קופרניקוס, והצליח בספר קטן שפרסם בלטינית בערוב ימיו (ששמו כשם ספר זה 'על הסיבובים של כדורי השמים') 'להפוך את הראש' לכל מדעני העולם, וכך תוך מאה שנים ומשהו השתנתה לחלוטין כל תורת האסטרונומיה וחלק מהפיסיקה, ומה שהיה נחשב אמת מוחלטת, כמו אמיתות 'מדעיות' רבות של העולם העתיק, הפך לארכיאולוגיה מדעית. כמובן שלסיפור הזה יש השלכות אמוניות ורוחניות ופילוסופיות וחברתיות שחורגות הרבה מעבר למתמטיקה המדעית נטו, הכנסייה הקתולית שהתנגדה בתוקף לחידושים אלו לא שקטה על שמריה ואף העלתה על המוקד בשנת ש"ס (1600) את אחד האסטרונומים 'החדשים', ג'ורדנו ברוננו, בעוון כפירה, באותה 'כיכר הפרחים' ברומא שפחות מחמישים שנה קודם, בראש השנה ש"ד, הועלו בה באש אלפי ספרי תלמוד שנאספו מכל מדינות האפיפיור. את כל זה, כולל ההשלכות של תאוריה זו למדע בהווה ובעתיד, מספר בשפה קולחת ומוכנת גם למי שאינו מתכוון להתמקצע בתחום פרוץ 'מזא"ה מאוניברסיטת ת"א, כאשר גם גישתם של חז"ל ושל כמה ראשונים ובראשם כמובן הרמב"ם מובאת מדי פעם כחלק מהסיפור העולמי הזה.

קדושת השביעית. הלכות השמיטה. ערך משה הררי. ירושלים, תשפ"א. רמד עמ'.
(mikraeikodesh1@gmail.com)

אחרי שסיים הרב הררי להוציא לאור מהדורות רבות של ספריו הגדולים 'מקראי קודש' על המועדים, ו'מקראי קודש' - קיצור הלכות המועדים' עם ציורים ותרשימים בשני כרכים, רחש לבו להמשיך במפעל בירורי ההלכה שלו ולעבור לקראת שמיטת תשפ"ב להלכות שנת השמיטה הבעל"ט, באותה מתכונת שכה התחבבה על הלומדים. כמעשהו בראשונים כך מעשהו באחרון - חלוקה מסודרת לשערים ופרקים, סידור תמצית ההלכות למעלה והמקורות המפורטים למטה,

ונספחים ובהם ליקוטים, סיכומים, מכתבים מאת גדולי ישראל ולוח ראשי תיבות. הפירוט הרב בגוף הספר ובהערות אינו פוגע בתמונה הכללית הרחבה והברורה, כך שכל לומד בספר זה יוצא נשכר. בולט בהיעדרו מפתח מפורט שנמצא בסוף כל כרך מכרכי 'מקראי קודש', מסתמא יושלם חסרון זה במהדורות הבאות. שער ח עוסק בענייני אוצר בי"ד ושער י דיני היתר מכירה, ושער יא עוסק בסדר העדיפויות לקניית פירות וירקות בשביעית מנסה להכריע ביניהם... שער טז עוסק בשמיטת כספים, שער יח דיני הקהל ויובל, ונספח ח בוחן את הדעות השונות בעניין הגבול הדרומי של הארץ לענייני המצוות התלויות בארץ, כולל מפה. בפרק יד כשהרב הררי עוסק באוצר בי"ד הוא מזכיר את העובדה שהראי"ה קוק היה הראשון ש'עלה' על הרעיון של שימוש בשיטת 'אוצר בית דין' המוזכר בתוספתא כפתרון חלקי לבעיית שיווק פירות שנת השמיטה, אבל מזכיר (בשתי הערות קצרות - הע' כח והע' נב) שהרב קוק התכוון שאוצר בי"ד יהיה תוספת וחומרא ש'תסתום פרוצות' בפירות של מטעים שנמכרו לגוי על פי היתר המכירה, ולא עלה על דעתו להשתמש בשיטת 'אוצר בי"ד' כפתרון עצמאי לשיווק פירות שמיטה. החזו"א הוא זה שנטל לאחר שנים את החידוש של מרן הראי"ה והרחיב אותו הרבה, כחלק ממאבקו בהיתר המכירה, שלדעתו השימוש בו עוקר את התורה ומנתק את הקשר בין המת'שבים בארץ לקדושתה ומהווה כניעה לחילוניות, למרות שבחשבון 'הלכתי-מתמטי' יבש אין ספק שגם החזו"א ידע שקיימות קולות הרבה יותר מפליגות ששעת הדחק מחייבת אותן והן מקובלות על הכל. בעקבות הרי"ב² בשעתו החזו"א נלחם בהיתר המכירה בכל תוקף (ובציבור החרדי בהצלחה מרובה), גם במחיר של הסכמה לקולות חריגות בנקודות הלכתיות אחרות בהלכות שמיטה. הרב הררי בורח כמפני האש מכל פוליטיקה, וגם בנושא רגיש זה הוא מביא את הפוסקים מקצה לקצה בכבוד ובאופן מסודר ומאוזן. אמנם מגמתו הברורה לתת את היחס הראוי לפוסקים הרואים במדינת ישראל את ראשית צמיחת גאולתנו, כאשר לעיתים קרובות גם הגישה ההלכתית, בעיקר בנושא השמיטה, מושפעת מנקודת מבט זו.

ראשית הנזר. חידושים וביאורים במסכת סוכה. נעם ורשנר. עכו, תשפ"א. 314 עמ'.
(noam.wrg@gmail.com)

הרב ורשנר משמש כר"מ בשיבת ההסדר בעיר עכו, וכבר זכה לפרסם מחידושויו על מסכתות נזיר ובכורות. בספר זה י"ח סימנים על מסכת סוכה, כולל דברי מבוא בשם 'משנת הסוכה' העוסקים בחיבור בין ההלכה ועומק המחשבה של מצוות החג. בפרק האחרון עוסק המחבר בקשר בין ניסוך המים לבין שמחת בית השואבה, בטעם השמחה המופלגת דווקא בקיום מצוה זו, בדעות השונות אם ניסוך המים דוחה את השבת, בקשר בין דיני הדלקת המנורה במקדש לבין אבוקות שמחת בית השואבה, בהיתר השימוש בבלאי בגדי כהונה להדלקות בשמחה זו, בקיום מצות שמחת בית השואבה בזמן הזה, ועוד ועוד. למדנות במיטבה.

רבי שלום שבזי: עיונים בקובץ חדש בכתב ידו. בצירוף פרקי מבוא. אהרן גימאני.
רמת גן, בר אילן, תש"פ. 473+xiii עמ'.

רבי שלום שבזי היה גדול משוררי תימן. הוא חי בדרום תימן לפני למעלה משלוש מאות

שנה, שיריו ופיוטיו פורסמו במהדורות רבות, ומחקרים רבים כבר נכתבו עליו. בספר זה נדפס קובץ בכתב ידו ובו פיוטים ושירים ותפילות שעדיין לא התפרסמו מעולם, ועתה הם יוצאים לאור מהודרים ומתוקנים ומושלמים בידי האמונות של פרופ' גימאני, שצירף להם תולדות חיים מפורטות של רש"ש ותיאור ההערצה שזכה לה בחייו ולאחר מותו, וכן תיאור המאורעות שאירעו ליהודי תימן בדור המורכב שהוא שכלל את שואת גלות מוזע. בפרק נוסף הוא סוקר את יצירתו המגוונת של רבי שלום ואת כתבי היד הרבים שהעתיק שרבים מהם שרדו עד ימינו, ודן בעלייה ההמונית לקברו - תופעה חריגה ביותר בקרב יהודי תימן. בסוף הספר נמצא צילום מלא וצבעוני של כתב היד, ביבליוגרפיה מקיפה ומפתח מפורט. עבודה מושלמת.

שלהבתיה. רשפי פרשיות. בראשית-שמות. ישי אביעזר. בית אל, ספריית חוה, תשפ"א. 407 עמ' (Ybd320@gmail.com)

הרב ישי אביעזר הוא איש חינוך הלומד ומלמד תורה בקרית שמואל שעל יד חיפה. מתוך חיבוריו ומאמריו ושיעוריו הוא הוציא לאור חיבור ובו מאמרי פרשנות והגות, בינתיים על הספרים בראשית-שמות. בסגנון מיוחד, בעומק וברגש, הוא דן בסוגיות רבות שעולות מפשט הכתובים ומעבר להם. כך למשל בפרשת 'ויגש' הוא מציין ששתי המילים 'אני יוסף' היו מעין 'מידע מוכמן' שהסיר מיידית כל ספק מליבם של האחים לגבי אמיתות הודעתו שאכן הוא-הוא אחיהם יוסף, וזאת מסיבה פשוטה - נראה שאיש במצרים לא ידע ששם 'האיש', האדון לכל מצרים, הוא יוסף! בבית פרעה הרי קראו לו 'צפנת פענח', אחרים קראו לו 'אברך', אבל יוסף - מאן דכר שמה? ולכן ברגע שהוא מודיע להם ששמו יוסף האחים כבר 'לאחר מעשה', ולא נשאר לו אלא לקרב אותם אליו ולדבר אל ליבם, והשאר היסטוריה...

שלחן לחם הפנים. חידושים וביאורים ומקורות על שו"ע או"ח. רבי יעקב רקה. כרך ראשון, חלקים א-ב. רואה אור לראשונה מכת"י המחבר. ירושלים, תשע"ח-תשע"ט. שני כרכים. (dagim7@gmail.com)

רבי יעקב רקה חי בטרפולי שבלוב בין השנים תק"ס-תרנ"א, כבן למשפחת רבנים מצאצאי רבי מסעוד חי רקה מחבר 'מעשה רקה' על הרמב"ם (ת"נ-תקכ"ח). רבי מסעוד עבר בטרפולי כשד"ר קהילת ירושלים ונעתר להפצרת התושבים להישאר בעיר ולהתמנות לרבה, והוא אכן חולל מהפכה תורנית בעיר ובסביבתה. גם בן-נינו רבי יעקב היה גדול מאוד בתורה, שימש כראש ישיבה בעיר וכתב ספרים רבים בהלכה ובאגדה ובדרוש, חלקם נדפסו בחייו בליורנו שבאיטליה, אחרים נדפסו במשך השנים - רבים מהם בדורנו, ועוד רבים מחכים לתורם לצאת לאור עולם. חיבורו הגדול הוא 'שלחן לחם הפנים' הכולל עיונים הלכתיים מקיפים כסדר השו"ע על פני כ"א כרכים, כאשר שני הכרכים שנסקרים כאן מצטרפים לשבעה שכר נדפסו, וכרכים אחרים נמצאים בהכנה בידי גופים שונים. המהדיר הרב עמנואל ארביב מהעיר חריש, שחלק מכתה"י של הספר עבר אליו בירושה מאבותיו, סרק ופיענח והקליד והגיה וערך והכין לדפוס את הכרכים האלו ויישר כוחו, אך במודע החליט לצמצם מאוד את התערבותו

בכתוב ומיעט לפסק ולפתוח ראשי תיבות וגם לא הוסיף הפניות והבהרות, וחבל - לענ"ד כל אלו היו עשויים להועיל מאוד למעיינים בספר. הידע והבקיאות של המחבר יוצאים מן הכלל, כך למשל בהערותיו על ס' נא הוא דן על פני יותר משבעה עמודים צפופים במנהג הספרדים לומר פעמיים 'ה' מלך ה' מלך' וכו' לפני 'ברוך שאמר', כשהוא מצטט עשרות חיבורים בנגלה ובנסתר. יישר כוחו של המהדיר שטרח ויגע להוציא לאור מכת"י קשה לקריאה חלק מחיבור חשוב וגדול זה, אך תועלת גדולה תהיה לציבור הלומדים והפוסקים אם כל הסדרה החשובה הזו תופיע בסופו של דבר במהדורה אחת שלמה, נגישה, וידידותית למשתמש.

שמואל פֿלאַצ'ה. סוחר, שודד ים ודיפלומט, בין מרקש לאמסטרדם. מ' גרסיה-ארנל וחי' ויכרס. ירושלים, מאגנס, תשפ"א. כב+249 עמ'. (02-6586659)

פרופסורית ממדריד ופרופסור מאמסטרדם נפגשו תוך כדי חיטוט וחיפוש אחרי מסמכים שונים בארכיון הלאומי של ספרד בטירה שליד העיר סימנקס במרכז ספרד, והתוצאה הייתה מחקר משותף על דמות מיוחדת במינה שחיה בין השנים ש"י-שע"ו (1550-1616) במרחבים שבין מרוקו, ספרד, פורטוגל, הולנד ואנגליה. כצאצא של מגורשי ספרד שהשתקעו בעיר פֿס שבמרוקו שנא הרב שמואל פלאצ'ה (פלאג'י) את הספרדים הנוצרים בכל ליבו, אך ידע לעשות עמם עסקים ולתווך בינם לבין הסולטן המרוקאי כאשר מרוקו הייתה בגדולתה. זה לא הפריע לו לשדוד בשליחות נסיכים מרוקאיים אוניות ספרדיות שחזרו עמוסות של מאמריקה הצפונית והדרומית, והאגדה מספרת שבספינת הדגל שלו היה גם בית כנסת קטן שבו התפלל ולמד בין קרב לקרב... אחרי שכמעט נתלה באנגליה כשודד ים כאשר אונייתו נסחפה לשם בסערה (הוא יצא זכאי במשפט כשהוכיח שהוא היה בשליחות צבאית מרוקאית), הוא עבר להולנד והיה ממייסדי הקהילה הספרדית באמסטרדם ושימש בה כקונסול מרוקו. כל מעשי תוקפו וגבורתו ועיסוקיו המרובים יחד עם משפחתו הענפה שאירו את אותיותיהם במסמכים ללא-ספור בארכיונים של חמש מדינות לפחות, והם מובאים בספר זה בצורה מפורטת. מהדורה ראשונה של הספר יצאה לאור בספרדית בשנת תשנ"ט והיא תורגמה לשפות רבות כולל ערבית, והמהדורה הזו הראשונה בעברית היא מהדורה מורחבת ומתוקנת ותורגמה בהשגחת ובליווי שני המחברים. נוסף לסיפור ההיסטורי רחב-היריעה שנפרש כאן, שמגובה כמעט כולו כאמור במסמכים ובתעודות, מתגלית כאן דמות של יהודי מיוחד, מקפיד במצוות, דואג לאחיו היהודים בנפש ובחומר וברוח בכל מקום שאליו הגיע, שהתנהל בחוכמה ובפקחות תוך ניצול מצבים משתנים בעולם האכזר שבו חי לטובת עצמו ומשפחתו ועמו. בהקדמה מוזכר 'קרב שלושת המלכים' שאירע בשנת של"ח (1578) שבו נוצחו בקרב ימי גדול מלכי ספרד ופורטוגל והוסר באופן סופי החשש של כיבוש מרוקו ע"י הנוצרים, וחג 'פורים הנוצרים' שנהגה מאז לחגוג קהילת יהודי מרוקו עד דורנו. ואכן מצאתי ב'לוח דבר בעתו' ליום ב' אלול ציון לחגיגות 'פורים די לוס כריסטיאנוס', השם בלאדינו של החג שחגגו יהודי מרוקו דורות רבים בעקבות הניצחון שהציל גלות שלמה ויקרה משיעבוד נוצרי קשה, קרב שהיה גם אבן דרך בחייו הפרטיים והציבוריים של רבי שמואל פלאג'י גיבור ספרנו.

שערים בתורה. אסופת מאמרים. מנחה ליובל. מהדורה משפחתית. הרב יעקב ח' חרל"פ. ירושלים, תשפ"א. 676 עמ'. (midrash.jerusalem@gmail.com)

הרב חרל"פ למד בצעירותו בישיבת חברון ובכוללים בירושלים, וכבר עשרות שנים הוא מלמד תורה בישיבות וכוללים וגם באקדמיה, בארץ וגם בתפוצות. ליובלו השבעים עד מאוע"ש ליקטו אשתו פרופ' לובה חרל"פ ובני משפחתו כמה עשרות ממאמריו שנדפסו בכמות שונות (בהן 'המעין'), וסדרו אותם בחמישה שערים - הארץ ומצוותיה, בין ישראל לעמים, נס והשגחה, תלמוד והלכה במעגלי הזמן, ובמעגל השנה. 'צימוק' אחד: בעניין השמיטה הוא מחדש (עמ' 612 ואילך) שהטעם הרוחני של התחדשות האדם והארץ בשנת השמיטה משתלב עם הטעם הגשמי יותר של הרמב"ם על הצורך החקלאי בהתחדשות האדמה פעם בשבע שנים, ואינו סותר אותו כמו שסוברים רבים. לדעתו, בעקבות ר"י עראמה, יש דמיון בין היחס בין עבודת הקרקע לעבודת מרעה הצאן לבין היחס בין שש שנות המעשה לשנת השמיטה, ואם כי לכל שנה ושנה יש את מקומה ואת זמנה ואת צרכיה ותועלותיה - בוודאי שהרוח היא העיקר והגשמיות והחומר טפלים לה. עוד הרבה כתבים באמתחתו של הרב חרל"פ ועוד הרבה דיו בקולמוסו, יגדיל תורה ויאדיר.

תו הלב. הניגון בכתביו של רבני נחמן מברסלב - בין המטאפיסי לקיומי. עדיה הדר. רמת גן, אוני' בר אילן, תשפ"א. 214 עמ'. (press@mail.biu.ac.il)

שהניגון הוא חלק אינטגרלי מתופעת החסידות זו עובדה ידועה. רוב המתעניינים גם יודעים שלא מדובר על הניגון רק כגורם לאווירה טובה ושמחה, אלא מדובר על עניין עמוק הרבה יותר, מאמץ לחיבור הרגש לשכל והשכל לרגש בחיי היומיום של החסיד, ועוד יותר באירועים חסידיים-תורניים בעלי משמעות. בספר זה מבקשת ד"ר הדר לראות מה מעמדו ותפקידו של הניגון בכתביו הרבים של רבי נחמן מברסלב, ולא מפתיע שמתברר שגם בנושא זה יש לברסלב גישה מיוחדת, שנותנת מקום מכריע לניגון כבסיס לעבודת ה' ולקשר אל הצדיק ולחיבור לחבורת עובדי ה', כדי לקדם את האדם והעולם לגאולה השלמה. המחברת פותחת בניתוח מעמד המוסיקה אצל אבות החסידות, ממשיכה בהתייחסויות למוסיקה לסוגיה ולגווייה השונים (החשיבות של מחיאת כף אל כף למשל) בכתבי רבי נחמן וליתרונות שיש במוסיקה ובתכונותיה המיוחדות (ריקוד, שמחה, דבקות, ייחוד, התעלות וכו') לפי דבריו, ומסיימת בחלקים הסודיים ואלו הרמוזים-בין-השוורות בכתבי ברסלב על המשמעות הקבליות של סוגי הניגון השונים. הספר מסתיים בביבליוגרפיה ומפתחות מקיפים.

תנ"ך שרואים מכאן. משה אקשטיין. ירושלים, מס, תשפ"א. 229 עמ'. (02-6277863)

האם העברית שלנו היא עדיין 'לשון הקודש'? האם הפערים שנוצרו בין הלשון ששימשה את כותבי התנ"ך לבין העברית המודרנית כבר הפרידו את הלשונות האלו לשתי שפות שונות? התשובה של המחבר היא כמובן שלילית, עדיין מדובר על שפה אחת, אולם דוברי

העברית המודרנית חייבים להיות מודעים לכך שביטויים רבים ומילים רבות שינו את משמעותם, במזיד או בשגגה, באונס או ברצון, במהלך אלפי השנים מאז שנכתבו בספר הספרים ועד לימינו. הדוגמאות רבות, חלקן ידועות וחלקן פחות: 'רוב' בתנ"ך הוא ריבוי ולא דווקא יותר מחצי, 'מעגל' בתנ"ך הוא דרך ולא עיגול, 'ימין' ו'שמאל' בתנ"ך הם בדרך כלל דרום וצפון, 'לשאול כלי' פירושו לבקש אותו, לתבוע אותו, ולא דווקא לקחת אותו בהשאלה, הפרה האדומה הייתה כנראה חומה, ועוד ועוד. במקום אחד לדעתי המחבר טעה: אמנם נכון שתכלת היא שמו של חילזון שעל פיו מתואר צבע התכלת ובמקור אין זה שם של צבע מסוים, אולם התכלת המקורית אינה כלל בצבע סגול כפי שסוברים בטעות מעטים וכדעתם סובר המחבר, אלא ללא ספק צבע כחול-ים, שהרי צבע התכלת חייב להיות זהה לצבע האינדיגו (=קלאילן) שבו זיפו את התכלת המקורית - והאינדיגו הוא כחול. בכל עמוד כמעט בספר נוספו תרשימים ותמונות צבעוניות, אך מורגש חסרונן של מפתח מקיף. ולסיים: לי צרם הסגנון המעט-ציני שבו כתוב הספר, הרי אנו עוסקים בספר הספרים הקדוש! לענ"ד היה ראוי לנקוט במקומות שונים בספר סגנון מעט יותר מכובד.

תפילת יעקב. עיונים על התפילה. יעקב חזן. חולון, תשפ"ב. 254 עמ'.
(jacovha5@gmail.com)

הרב יעקב חזן, מתלמידי החכמים שבעיר חולון, חשקה נפשו להבין לעומק את ענייני התפילה כדי שעבודת הלב שלו תהיה שלמה. והנה בלומדו טור עם בית יוסף הלכות תפילה מצא הרבה הערות ודיוקים בפשט התפילה המאירים באור חדש מקומות רבים בתפילותינו, ובא הרב חזן ופרש אותם לעיני הלומד עם עוד הערות ופירושים שליטת מפי ספרים וסופרים. כך בעניין תפילה המנחה מעיר המחבר שלכאורה תמוה שכך קוראים לתפילה זו, הרי מנחה מקריבים גם בבוקר, ומדוע נקראת דווקא תפילת הערב 'תפילת מנחה'? והוא משיב בשם ראשונים שלתפילת הבוקר נקבע השם 'תפילת השחר', וכך נותר השם 'תפילת מנחה' פנוי לתפילת הערב; או שזמן הקרבת מנחת הערב הוא שעת רצון מיוחדת, ולכן נקראה תפילת הערב על שמה; או שהכוונה לתפילה בזמן שהשמש מתקרבת למנוחתה (ואז אין קשר בין שם התפילה לקרבן המנחה). ואולי ניתן לומר שמנחת בין הערביים מסיימת למעשה את כל קורבנות היום, ובכך היא מיוחדת יותר ממנחת הבוקר שנבלעת בין הקורבנות האחרים שמוקריבים לפנייה ואחריה, ולכן תפילת הערב נקראת על שמה. הרב חזן צירף לספרו, כדרכו של תלמיד חכם העוסק בפרשנות ואגדה שאינו יכול לוותר על דברי הלכה, קונטרס בשם 'מורשה קהילת יעקב' העוסק בדיני קריאת התורה - סדר העולים, סדר הקריאה, דיני העלייה לתורה, דיני טעות בקריאת התורה, ענייני ההפטרה ודיני הנהגת הציבור בשעת קריאת התורה ועוד, וקונטרס נוסף בשם 'מבקשי פניך יעקב סלה' העוסק בהלכות שליח ציבור. בעבר כבר חיבר קונטרס בשם 'היכון לקראת אלוקיך יעקב', העוסק בהכנות הראויות לתפילה. זוהי מהדורה חדשה ומורחבת של הספר שכבר נדפס רובו בעבר, ובדבריו קיימת תועלת גדולה לאלו שמבקשים שתפילתם לא תהיה תפילת אנשים מלומדה לא בתוכנה ולא בצורתה.